

YENİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI

Modern Turkish Literature Researches

Temmuz-Aralık 2017/9:18 (89-102)

TÜRK EDEBİYATINDA BALKANLI KİMLİĞİ VE MEŞRUIYET DEĞERLERİ: ÖMER SEYFETTİN ÖRNEĞİ¹

Ayşe DEMİR²

ORCID: 0000-0002-3037-7373

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin yıkılışına denk düşen Balkan Savaşları o günkü toplumda travmatik etkiler yapar. Uzun süredir yükselen milliyetçilik, Balkan devletleri arasında etkinleşerek bağımsızlaşma mücadelelerinin motivasyon kaynağı hâline gelir. Bağımsızlık isteğinin fiziksel çatışmaya evrilmesinden önce ise söz konusu milletlerin her birinin ayrı "kimlik" oluşturma çabaları vardır. Bu kimliğin karşısında, "öteki" sıfatıyla Osmanlı ve Türk yer alır. İki karşıt güç arasında gerginleşen yaklaşımlar hem Türk hem de Balkan edebiyatlarında, özellikle de milliyetçilik söylemleri altında geniş yer kaplar. Her iki kutup da diğerinin davasının haklılığını ve meşruiyetini sorgular. Türk edebiyatında bu çabalardan en göze çarpanı, Ömer Seyfettin'in dönemi konu alan hikâyeleridir. Yazar, kimi zaman hikâyelerinde Balkan milletlerinin kimlik oluşturma mücadelelerini Türk milliyetçilerine örnek gösterir kimi zaman ise yanlışlığını kurgu zemininde ispatlama gayretine girer. Bu nedenle yazarın hikâyelerinde Balkanlı kimliği 'öteki'nin tüm vasıflarını taşır. Ömer Seyfettin Türk kimliğini ve milliyetçiliğini meşrulaştırırken doğal olarak da 'öteki'ni ve karşıt milliyetçilikleri gayrimeşru hâle getirmektedir. Gayrimeşrulaştırma yöntemlerinin incelenmesi onun ve milliyetçi düşüncenin zihin haritasını ortaya koymak açısından önemlidir. Makalede bu ön kabulden yola çıkılmış, hikâyelerde karşıt değerler incelenmiştir. Öncelikle, ideoloji kuramının önemli araştırmacılarından Teun van Dijk'in, söylem analizine imkân veren, söylem kiplerinin birkaçından yararlanılmıştır. Van Dijk'e göre her ideoloji kendi değerlerini ve söylemini güçlendirmek amacıyla karşıtın zaafiyetini vurgulama yoluna gider. Karşıt ya da ötekinin 'değerleri', 'yaşam biçimi' ve 'görüşleri' gayrimeşrulaştırılır. Böylelikle 'biz'in, kendi değerlerinin iyi yönleri daha da belirginleşir. Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde milliyetçi ideolojinin diğer söylem olanaklarının yanında

¹ Bu makale, 6-9 Temmuz 2017 tarihleri arasında Makedonya/Üsküp'te düzenlenen 3. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumunda sunulan "Türk Edebiyatında Balkanlı Kimliği ve Meşruiyet Değerleri" başlıklı bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş hâlidir.

² Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. eposta: aysedemir37@gmail.com

meşrulaştırma kipine de sıklıkla rastlanır. Onun genel kimlik söylemini değerlendirmek, her iki kutup arasındaki bakış açısını, algılayış biçimini görmeyi sağlayacak, ilişkilerin dünden bugüne yol haritasında bir noktayı edebî sahada aydınlatacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, Balkan kimliği, Ömer Seyfettin, milliyetçilik, söylem analizi.

IDENTITY OF BALKANITE IN TURKISH LITERATURE AND LEGITIMATION VALUES: ÖMER SEYFETTİN'S SHORT STORIES³

ABSTRACT

Balkan Wars had traumatic effects on the society during the period of dissolution of the Ottoman Empire. Nationalism had been on the rise for a long time. It grew into source of motivation for gaining independence among Balkanite states. Before the inversion of independence desire into physical conflict, each of the those states had tried to create a unique identity. Against this identity there is "Ottoman" and "Turkish" as an "other". Tensed approaches between those two counterpowers had an extensive coverage in Ottoman and Turkish literature especially under the nationalism discourses. Both of the opposite poles questioned the legitimacy and justice of the "other". One of the outstanding efforts is the stories by Ömer Seyfettin about the period. Sometimes, author holds up the efforts for independence by Balkanite states as an example to Turkish society and other times tries to prove incorrectness of these movements on the level of fiction. For this reason Balkanite identity in these stories has bears of the characteristics of the "other". While Ömer Seyfettin legitimizes Turkish identity and Turkish nationalism he naturally delegitimizes "other" and opposite nationalism movements. Analyzing the methods of delegitimization is important in terms of revealing mind map of him and nationalist thought. In this paper, by looking at this presupposition, counter values in short stories will be studied. For this, one of the important scholars of ideology theory, Teun van Dijk's discourse modes will be used that allows discourse analysis. According to this each ideology stresses weakness of the "other" in order to strengthen its own values and statement. "Values", "way of living" and "opinions" of the counter one of the "other" delegitized. In that way good sides of "us" become more distinct. For this reason apart from other discourse chances legitimization modes of nationalist stories are often get attention in the short stories of Ömer Seyfettin. Evaluation of his general identity discourse in this way will enable us to see the point of view and conception between these two poles and also the map of the relations until today on the literary field will be clarified.

Keywords: Turkish literature, Balkanite identity, Ömer Seyfettin, nationalism, discourse analysis.

³ This article is the expanded and reviewed form of the paper "Identity of Balkanite in Turkish Literature and Legitimation Values", presented at "3th International Education and Social Sciences Symposium in Turkish Cultural Geography which held Macedonia/Skopje, 6-9 July 2017.

GİRİŞ

1. Söylem ve Söylem Analizi

Bildirinin kuramsal çerçevesini oluşturan “meşruiyet değerleri” kavramı, metin söyleminin ifade olanakları arasında bulunduğu için öncelikle söylem ve söylem analizi ifadelerini kısaca değerlendirmek yerindedir. Söylem, *Güncel Türkçe Sözlük*'te üç farklı anlamıyla yer alır. Bunlardan ilki “söyleyiş, söyleniş, sesletim, telaffuz”, ikincisi “kalıplaşmış, klişeleşmiş söz, ifade, üçüncüsü ise “bir veya birçok cümleden oluşan, başı ve sonu olan bildiri, tez”dir. (TDK, 2017) *Oxford Sözlüğü*'nde ise kelimenin “ifade, söz” anlamlarına odaklanılır. (OED, 2017) Dilbilimsel sahada “birbiriyle bağlantılı bir seri söz, metin veya konuşma” karşılıkları verilir. Tanımların tümü, anlaşıldığı üzere kelimenin kökenine yöneliktir. Alanın önemli araştırmacılarından Teun van Dijk de kavramın konuşmanın ya da metnin iletişim eylemine, dolayısıyla “(...) bu durumda söylemin, iletişim eyleminin konuşulan veya yazılan sözlü bir ürününe gönderme (...)” yaptığını ifade eder. (Dijk, 1998: 194) Söylem çalışmalarında temel, ancak sınırlı karşılıkların zamanla genişletildiği, birinci manalara eklemeler yapıldığı da bilinmektedir. Çünkü söylem, olanakları bakımından iletişim eyleminin, metin veya konuşma alanlarıyla sınırlanamayacak ölçüde geniş sahasına işaret eder ve dil de soyut olandan uzaklaşarak, “tıka basa ideolojiyle dolu olarak” somut fikre dönüşür. (Bakhtin, 2001: 47) Jestler, mimikler, görseller gibi sözlü olmayan iletişim olanakları da “söylemin genişletilmiş ilk anlamına” eklenir.

Metin söylemi ise edebiyat dışındaki pek çok alandaki yaklaşımlardan doğan, yazılı metnin, konuşmanın veya sözsüz iletişim imkânlarının “neyi, nasıl söylediği”yle ilgilenen, çoğu zaman disiplinler arası gelişen araştırma biçimidir. Bu bakımdan *Türkçe Sözlük*'te yer alan “bildiri, tez” karşılıkları metinden çıkan “sonuç”a işaret ettiği için söylemden çok metin söylemine karşılık gelir. Nitekim söylem araştırmalarında, metin ve söylem kavramlarının giderek birbirinden ayrı tutulduğu görülür. “Metin dilbilimin ilk zamanlarında ve bazı söylem dilbilimcilerin arasında hâlâ, ‘söylem’ ve ‘metin’ arasında görece bir ayırım yapılmaktadır. ‘Söylem’ metnin ya da konuşmanın asıl, sosyal olarak görünüşüne ve ‘metin’ de soyut (örneğin dilbilgisel) yapılarına göndermede bulunur.” (Dijk, 1998: 194) Metin söyleminin söz konusu ayrışma noktasına gelmesi ve disiplinler arası çalışma alanına dönüşmesi 20. yüzyılın ikinci yarısından sonradır. Bu gelişimde Van Dijk'e göre edebiyat ve söylem alanındaki yeni çalışmalarla birlikte en önemli faktör, Eski Yunan'dan ve Orta Çağ'dan bu yana kardeş disiplinler olan poetika ve retoriğe üçüncü kardeşin, dilbilimin katılması olarak tespit edilmektedir. Özellikle Rus Biçimciliği, yapısalcılık gibi çalışma alanları da -ironik biçimde- söylem analizinin gelişmesinde, metnin sosyal yapısına dikkatlerin yöneltilmesinde büyük rol oynamaktadır. Van Dijk özellikle bunların arasında Propp'un masal incelemelerini, Lévi Strauss'un antropoloji, Greimas'ın göstergebilim, Todorov, Bremond, Kristeva'nın edebiyat ve anlatı, Metz'in film ve Barthes'in da disiplinleri aşan çalışmalarını metin söyleminin gelişimi açısından çok önemli bulur. Ayrıca yapısal gramer çalışmaları da söylemin

sistematiik incelemesine katkı vermiştir. Bir diğer katkı da kitle iletişim araçlarına, reklam analizlerine yönelen ilgidir.

Farklı disiplinlerden gelen bu destekleyici alt yapının edebiyat çalışmalarındaki yansıması ise öncelikle dilbilgisel yapıdan ziyade eserin “alımlanması”na dairdir. Van Dijk, edebî bağlamın sosyo-tarihsel açıdan zenginleştiğini ve söz konusu inceleme yöntemlerinin bu yönüyle metnin söylemini değerlendirmeye yeni boyutlar kazandırdığını ifade eder. Çünkü bu yöntemler metin söyleminin hangi araçlarla, ifade biçimleriyle ve dilbilgisel yapılarla ortaya konulduğunu tespit etmenin en sistematiik yoludur.

2. Meşrulaştırma ve Gayrimeşrulaştırma

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başındaki Türkçülük faaliyetleri, bizzat faaliyetleri yürütenler tarafından Türk milletini “uyandırma”, “gerçekler konusunda uyarma” olarak görülmüştür. Nitekim bu fikri temel alan edebî ve edebiyat dışı metinlerde, Türkçülük, bağlı olarak da Türk kimliği düşüncesinin mevcut iktidar tarafından saf dışı bırakıldığı ifade edilir. Osmanlı Devleti’nde iktidarın resmî söylemi önce Osmanlıcılık, daha sonra ise İslamcılık olur. Türkçülük’ün kısmen hâkim ideoloji konumuna gelmesi 1908 sonrasındaadır. Ancak bu dönemde, çöküşün etkisiyle devletin iktidar kabiliyeti daha önceki dönemlere göre çok zayıftır. Osmanlıcılık ve İslamcılık ideolojilerinin kullanabildiği olanaklara ve söylem araçlarına ulaşılması, bunların tek elden idare edilmesi de mümkün görünmez. Bu bakımdan Türkçülük, neredeyse Atatürk milliyetçiliğine dönüşeceği Cumhuriyet dönemine kadar çoğu yönüyle ‘muhalif sembolik biçim’⁴ vasfına sahiptir. Dolayısıyla Türkçü aydın ve yazarlar, hakim ideolojik söylemlerin, gerçeklerden yaklaşık bir yüzyıl boyunca uzaklaştırdığını düşündükleri toplumu uyandırmayı, muhalefet etmeyi asıl amaçları kabul ederler. Fakat mücadeleyi yürütürken karşı çıktıkları ideolojik söylemlerin araçlarını kullanma tuzağına düşerler.

Söylemde bu durum kaçınılmaz görülmelidir. Çünkü muhalefetin amacı da kendi fikrini yahut sistemini iktidar yapmak olduğuna göre bu süreçte benzer seyir takip etmesi doğal karşılanmalıdır. Bu bakımdan Ömer Seyfettin’in hikayelerindeki söylem için de aynı iddiada bulunulabilir ve kullandığı ideolojik dili, “(...) ikna etmeyi, kutsamayı, vb. bir şeyi anlatan söz edimleri sınıfına dahil (...)” (Eagleton, 2015: 40) edilebilir. Buradaki söylem henüz muktedirin ifadeleri değilse de araçlar onunla benzeşir. Belki de bu sebeple Ömer Seyfettin, Türk edebiyatında ve Türk düşüncesinde milliyetçiliğin en baskın savunucularından biri olarak kaydedilmiştir. Yazara söz konusu niteliği kazandıran, savunucusu olduğu Türkçülük fikrini edebî metinlerde

⁴ Bu kavram, alanın önemli isimlerinden John Thompson’a aittir. Thompson bu ifadeyle, ideoloji yapısı taşıyan ancak iktidarın tahakküm olanaklarına sahip olmayan dünya görüşlerini kastetmektedir. Geniş bilgi için bkz. Thompson, John B. (2013). *İdeoloji ve Modern Kültür*. (çev. İdil Çetin), İstanbul: Dipnot.

kurgusallaştırırken kullandığı ifade araçlarından yalnız birine odaklanılacaktır. Literatürde ‘gayrimeşrulaştırma’ (delegitimation) biçiminde yer alan ve kısmen yeni gelen kavram, aslında sezgisel olarak bilinen bir terimdir. ‘Meşrulaştırma’, henüz değere dönüşmemiş ve normların parçası olmamış fikrin muhataplar tarafından kabul edilebilir veya en azından akla yatkın hâle getirilmesi olarak açıklanabilir. (bkz. Van Dijk, 1998: 255) ‘Gayrimeşrulaştırma’ ise meşruiyetin öne sürüldüğü bir bağlamda çoğu zaman kendiliğinden ortaya çıkar. Çünkü bir figür ya da değer yükseltilirken, meşru hâle getirilirken, diğerinin kıstas olarak sunulması ve olumsuzlanması kaçınılmazdır. Gayrimeşrulaştırma, iç veya dış tehdidin, fikrin, değer ve buna sahip olan insan ya da toplulukların ahlaki, hukuki, sosyal, siyasal vb. açılardan itibarsızlaştırılması, bunlara aykırı görülmesi anlamına gelir. (bkz. Van Dijk, 1998: 258) Söylemin her aracında olduğu gibi gayrimeşrulaştırmanın da farklı argümanları vardır. Bunlar Van Dijk’e göre; 1. aidiyetin, 2. eylemlerin, 3. amaçların, 4. değerlerin ve normların, 5. sosyal konumun, 6. sosyal kaynaklara ulaşımın gayrimeşrulaştırılmasıdır. (bkz. Van Dijk, 1998: 259; ayrıca Van Dijk, 1984: 37) Bu çalışmada ilk üç madde esas alınacak ve Ömer Seyfettin’in Balkanları konu ettiği hikâyelerinde ‘öteki’ olarak sunulan kahramanların ve düşüncelerin gayrimeşru hâle getirilişi örneklerle ortaya konulmaya gayret edilecektir.

3. Çalışmanın Kapsamı

Daha önce de belirtildiği gibi çalışmanın kavramsal yapısında ‘gayrimeşrulaştırma’ yer alır. Ömer Seyfettin’in Balkanları ve Balkanlı kimliğini konu edindiği hikâyelerinde söylem, Türk milliyetçilik değerlerinin yükseltilmesi ve karşıt unsurların değersizleştirilmesi üzerine kurulur. Dolayısıyla ilk bakışta da Balkanlı kimliğinin çoğu zaman ‘öteki’ ve ‘düşman’ olarak görüldüğü anlaşılır. Ancak metin söylemi açısından asıl ortaya konulması gereken bunun nasıl ifade edildiği ve söylemin biçimlenme sürecidir. Çalışmada söylem araçlarını hikâye örneklerinden hareketle tespit etmek ve değerlendirmek esas olacaktır. Kullanılacak kuramsal literatür, başta Teun van Dijk’in *Ideology A Multidisciplinary Approach* kitabının “Legitimation” bölümü olmakla birlikte, yine aynı araştırmacının, *Discourse and Literature* (1985), *Society and Discourse* (2009), *Discourse and Context* (2008), *Prejudice in Discourse* (1981) adlı çalışmaları olacaktır.

Türkçülük ideolojisinin sistemli olarak biçimlendiği 20. yüzyılın hemen başında dil ve edebiyat sahasında etkileri uzun zamana yayılacak faaliyetlerin sahibi olan Ömer Seyfettin’in hikâye külliyyatında incelenecek eserler ise; “Bomba” (1911), “Beyaz Lale” (1914), “Hürriyet Bayrakları” (1916), “Nakarat” (1918), “Tuhaf Bir Zulüm”dür (1918) .

Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Balkanlı Kimliği ve Meşruiyet Değerleri

1. Aidiyetin Gayrimeşrulaştırılması

Gayrimeşrulaştırılma sürecinde ilk adım 'biz' ve 'öteki' kavramlarının neye karşılık geldiğinin belirlenmesidir. Buna göre biz, olumlu, öteki ise olumsuz her türlü özelliği kapsayacak biçimde şekillenir. Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde biz Türk ve Müslüman'ı, öteki ise yüzyıl içerisinde Türk unsurunun karşısına 'düşman' niteliğiyle çıkan her dinden ve milletten insanı işaret eder. Balkanları konu edinen metinlerde ise öteki, çoğunlukla Bulgar'lardır. Çünkü Balkanlı milletlerin Osmanlı'dan ayrışma sürecinde yazara göre Avrupalıların kışkırtmalarıyla hareket eden ve en çok zalimleşen millet Bulgarlardır. Amaçları Büyük Bulgaristan İmparatorluğu'nu kurmaktır ve bunu sağlayabilmek için de uzun zamandır ırkçı faaliyetin içerisindeyler. Devletlerini kurarken öne sürdükleri savlardan biri, Osmanlı'nın, aslında Türklerin coğrafyada işgalci, nüfus çoğunluğunun coğrafyanın her bölgesinde Bulgarlara ait olduğudur. Dolayısıyla bölgenin tabii sahibi kendileridir ve doğal haklarını elde edebilmek adına Türklerle savaşmaktadırlar. Ömer Seyfettin'in savı ise tahmin edileceği üzere bunun tam zıddıdır. Bulgarların Balkanlara aidiyetini tam manasıyla reddetmemekle birlikte, bu varlığın onların iddia ettiği gibi üstünlükte olmadığını, ulaşmak istedikleri sınırlarda hak sahibi bulunmadıklarını savunur. Bu durum, çizilen kuramsal çerçevede aidiyetin gayrimeşrulaştırılması alanına girmektedir. Aidiyetin gayrimeşrulaştırılmasından kasıt, Bulgarların, Balkanlar'da iddia ettikleri antik ve geniş alanlara yayılan varlığının itibarsız ya da mesnetsiz hâle getirilmesidir. Ömer Seyfettin hikâyelerinde, milliyetçilikle ilgili diğer metinlerinde de karşılaşılan, yazarın tekniği açısından yabancı olunmayan bir tutum takınır. 'Öteki'nin varlığının hukuksuzluğunu yine ötekinin kendi ifadeleriyle vurgular. "Tuhaf Bir Zulüm" hikâyesinde anlatıcı kahraman Türk, Bulgar arkadaşı tarafından Kepazef'le tanıştırılır. Kepazef eski Bulgar yöneticidir ve Osmanlı karşısında kendi milletine faydalı hizmetleri dokunmuştur. Kendini, Bulgaristan'ın kurulmasını sağlayan insanlardan addeder. Nitekim, Bulgar milletinin coğrafyaya hâkimiyet mücadelesine o da, Türk mahallelerini başıboş domuz sürüleriyle doldurarak ve dayanamayıp bölgeden göç eden Türklerin mallarını Bulgaristan adına yok pahasına satın alarak katkıda sağlar. Yazar, eylemin hukuki ya da ahlaki sorunlarını Bulgar kahramanın kendi ağzından ifade etmenin yanında satır aralarında Türk ve Bulgarların hangisinin coğrafyaya ait olduğunu, kimin aidiyetinin sorgulanması gerektiğini de verir:

"Evet taassup! Ben Türklerin bu taassuplarından Bulgaristan'da çok istifade ettim. Eğer bugün hükümette olsam yine istifade ederdim. Hatta İstanbulof, benim dâhi olduğuma inanırdı. Devletimiz yeni teşekkül ettiği zaman ben olmayaydım Bulgaristan bugünkü Bulgaristan olamazdı. Çünkü Türk o kadar çoktu ki... mutlaka Sobratya'da müsavî gelecektik. Kabinenin yarısı da bir gün onlardan olabilirdi. Fakat ben! Fakat ben..." (Argunşah, 2007b: 73)

Ömer Seyfettin'in diğer hikâyelerinde de görülecek anlatım tutumu yazar için karakteristiktir. Diğer yandan da ironiktir. Kepazef'in ifadelerini yazar itiraf olarak sunar. Öteki, ne yaptığından haberi yokmuşçasına kendi iddialarını kendi ifadeleriyle çürütür. Çünkü Bulgar milliyetçilerinin,

hikâyelerde vurgulanan en önemli iddialarından başında coğrafyanın niceliksel hâkimi oldukları gelir. Oysa Kepazef burada, Türklerin adil bir anlaşmada yine Bulgaristan'ın yönetiminde kalacaklarını ve aleyhlerine yapılan girişimlerle oyuna getirildiklerini itiraf eder. Kepazef'in konuşmalarıyla yazar, öncelikle ötekinin iddialarının asılsız olduğunu yani yalan söylediklerini; ikinci olarak Türklerin haklarını, hukuksuz yollardan ele geçirdiklerini, dolayısıyla hilekârlıklarını belirtir. Ancak metinde görüldüğü üzere bu sıfatlar doğrudan geçmez, yazar, sözü Kepazef'e teslim ederek görünürde aradan çekilir. Bundan kasıt, yazar gücüyle müdahil olmamak, Kepazef'in aracısız konuşmasına izin vermektir, böylelikle sözlerin inandırıcılığını artırmak ister. Gayrimeşrulaştırmayı kısmen aracısız yapmaya çalıştığı aynı hikâyedeki diğer bölüm şu şekildedir:

“Deliorman'a kaymakam oldum. O vakit orada ilaç için olsun bir tek tane Bulgar yoktu. Hemen bir aile Makedonya muhaciri getirttim. Kasabaya yerleştirdim. (...) Türkler baktılar ki bu mahluklardan kurtuluş yok, birer birer hicrete başladılar. Evvela en zenginler tası tarağı topladı. Mallarını, tarlalarını yok pahasına satıyorlardı. Ben hükümet namına boyuna alıyordum. İstanbul'a kapağı atan, bir iki hafta sonra hemen akrabalarını gelip alıyordu. Köylüler de, kasabalıların arkasından ayrılmıyorlardı. Ben ha bire Makedonya muhaciri getirtiyordum. (...) Bulduğum yerde iki senede bir Türk nüfusu kalmadı. (...) Hepsi ateş önünden kaçarmış gibi yüzlerce senelik yerlerinden yurtlarından uzaklaştılar. İçinde hiç Bulgar bulunmayan Türk kasabalarına hükümet benim bulduğum usulü tatbik etti.” (Argunşah, 2007b:74-75)

Yine Kepazef'e ait bu ifadeler öncelikle Bulgarların aidiyetlerine dair meşru iddiaları dayanaksız duruma getirmektedir. Kepazef'in Makedonya muhaciri getirtme eylemi, yazarın başka hikâyelerinde farklı bağlamlarda yer alır. Bununla vurgulanmak istenen yerli halkın arasındaki Bulgar nüfusun azlığıdır. Nüfus çokluğuna dayanılarak dillendirilen meşruiyet iddiası bir yandan da Bulgar yokluğundan dolayı göçmen getirme çelişki doğurur. Yazar, her ikisi de yine öteki tarafından ifade edilen iddialardaki çelişkiyi, aidiyeti gayrimeşrulaştırmak için kullanır. Alıntıda geçen “ha bire muhacir getirtmek”, “İstanbul'a gidenlerin bir iki hafta sonra akrabalarını almalarına rağmen Türk nüfusun (ancak) iki senede tükenmesi” dolaylı olarak Türk nüfusun fazlalığını anlatır. Yazar böylelikle ötekinin varlığını gayrimeşrulaştırırken, Türk'ün aidiyetini meşrulaştırır.

2. Eylemlerin Gayrimeşrulaştırılması

Hikâyelerde gayrimeşrulaştırılan eylemler, sonuçlarına göre: 1. Dinî değerlere ve kurumlara, 2. Kadına ve namus kavramına 3. Maddi araçlara yönelik olanlar şeklinde üç kümede toplanabilir. Gayrimeşrulaştırılan tüm bu eylemlerin hedefinde Türkler vardır. Yazar, Türk unsurunu Bulgarların şiddetine maruz kalan kurban rolüyle resmeder. Çünkü bölgede kalan Türkler silahsız yerli halktır, diğer taraftan Bulgarlar komitacı ya da askerdir. Bulgar, üstünlüğe sahip olduğu için

güçlü ve saldırgan, Türkler ise ordunun geri çekilmesinden dolayı güçsüz ve savunmasızdır. Hikâyelerde bu dengesizlik, Bulgarların savaş ahlakına sahip olmadıkları vurgusu da dâhil edilerek, tümüyle Türklerin aleyhine güçlenir. Yazarın bu bakımdan en çarpıcı hikâyelerinden biri “Beyaz Lale”dir. Eserin konusu Bulgarların Serez’de yaptıkları, özellikle kadınları hedef alan kıyımlardır. Ama genel çerçevede eylemler, sözü edilen üç kümeyi de örnekler şeklinde çeşitlenmektedir. Şiddetin baş sorumlusu Bulgar kumandan Radko Balkeneski’dir. Serez’e dağıtık ordudan hemen sonra girer, disiplinli ve düzenlidir. Türk nüfusu yok etmek temel amacıdır ve bunu göç yoluyla değil onları çeşitli şekillerde öldürerek yapmayı planlamaktadır. Diğer komitacı reislerle birlikte planını hızla devreye koyar. Planların içinde dinî değerlere ve camilere karşı girişilenleri ilk sırayı alır:

“Şehrin en meşhur ve büyük camii olan Sultan Camii’nin mümkün olduğu kadar süratle minaresi yıkılacak ve kapısına ‘Prens Boris Kilisesi’ levhası asılacak. Kubbenin üzerindeki hilal indirilerek yerine Bulgar arması takılacak. Gazi Evrenos Camii’ne halkalar mihlanarak ordu mekkâelerine ahır, Halil Paşa Camii domuz pastırmalarına depo olacak. Katakoz, Süleyman Efendi ve Tarhuncu Muhiddin camileri, lüzumları olmadığından, ta temellerinden yıkılacak. Yarın sabah duası papazlar tarafından bu yeni ‘Prens Boris Kilisesi’nde yapılacak.” (Argunşah, 2007a:19)

Ömer Seyfettin metinlerinde pragmatik açıdan belirli amaçlar güder. Yapmaya çalıştığı ise okuyucunun anlatılanların gerçekliğine inanarak harekete geçmesidir.⁵ Bu bakımdan ötekinin eylemlerini üç merkezde toplamasının kendi söylemi açısından önemli anlamları vardır. Yazar, Balkan savaşları başta olmak üzere Türklere yönelik tüm saldırıların temelinde milliyet ve din farklılığını görür. Dönem savaşlarında taraflar İslam ve Hristiyanlık arasındaki farklılıkları ve düşmanlıkları ön plana çıkararak ciddi motivasyon kaynağı bulurlar. Ömer Seyfettin de, milliyet bilinci açısından uykuda olduğunu düşündüğü Türk milletini uyandırmayı gaye edinmiştir. Dolayısıyla, ötekinin kutsal değerlere karşı yaptıklarının çarpıcılığı vermek istediği mesajın gücüyle doğru orantılıdır. Her türlü kutsal değere yönelik şiddet Türk halkında yankı uyandıracak, ötekinin potansiyel tehlikesi işaret edilecektir. Camilerin yıktırılmasının, kilise veya domuz ahırlarına çevrilmesinin hedefini bulan birkaç mesajı vardır. İlki, Türk halkının savunmaya girişmediği takdirde en kutsal değerlerinin elinden alınacağıdır. Nitekim ‘camilerin kilise yapılması’ eylemi ve duyulan üzüntü ve kaygı dönemin eserlerinde sıklıkla karşılaşılan bir vurgudur. Alıntının yer verilen kısmında açıkça görülmemekle birlikte eylemle ilgili gayrimeşrulaştırma söz konusudur. Çünkü Osmanlı, Balkanlarda, dinlerin ibadethanelerine dokunmamış ve dini yaşayışı engellememiştir. Radko Balkeneski ise, Osmanlı’nın yaptığı “bu hatalara düşmeyeceğini” ifade ederken yine dolaylı yoldan kendi davranışlarını olumsuzlar.

⁵ Teun van Dijk, edebiyatın pragmatik işlevine bağlı olarak yazma-konuşma eyleminin anlamsal tutuma ilişkin birkaç durumundan bahseder. İlkinde yazar (konuşur) okuyucunun belirli bir yargının doğru olduğuna inanmasını beklemez, ikincisinde ise yazar, yargıya okuyucunun inanması beklentisi içerisindedir. (bkz. Van Dijk, 1981: 255-258) Ömer Seyfettin’in eserlerindeki genel tutumu ikincinin sınırları dâhilindedir.

Alıntıda camilerden bazılarının domuz ahır yapılmaması da söz konusudur. Radko, Türklerden, dinlerince haram ve pis sayılan bir hayvanı en kutsal ve temiz mekanlarına sokarak intikam almakta ve onları aşağılamaktadır. Millî gururu da aynı zamanda zedeleyici bu eylemin yazar açısından amacı yine hassasiyeti artırmaktır. Burada sadece eylem değil değerler de gayrimeşrudur ve savaş ahlakına uymamaktadır.

Diğer eylem kümesi kadına yönelik eylemlerdir. Yazar, “Beyaz Lale” hikâyesinde kadınlara uygulanan ve sadizme varan işkenceleri söz konusu eder:

“Çırçıplak soyup, şarabı içirtip hora teptirerek sabaha kadar eğlendiler... Radko sabahleyin geçerken atının üzerinden yolun kenarındaki hendekte bu kızların süngülenmiş ölülerini görmüştü.” (Argunşah, 2007a: 12)

“Sekiz yaşından aşağı kızlara dokunulmayacak, bunların çirkin, zayıfları öldürülecekti. Güzel, kuvvetlileri toplanıp vaftizlenerek Bulgaristan’a gönderilecekti. Yalnız çok ihtiyarlar, Hristiyan olurlarsa sağ bırakılacaktı. Bir yaşından altmış yaşına kadar erkek, sekiz yaşından kırk beş yaşına kadar bütün kadınlar, kızlar, cesetleri meydanda kalmamak üzere sessizce kesilecek, geceleri merkez taburundan çıkarılacak angaryalar vasutasıyla, yine iki komita reisinin nezareti altında şehrin dışarısındaki hendeklere gömülecekti.” (Argunşah, 2007a:14)

Radko bu planını komita reislerine açıkladığında aralarından Dimço Reis’ten sözde bir itiraz gelir. Dimço Kaptan, kadın ve çocukları öldürmeye gerek olmadığı, onların askerlere zarar vermediği itirazını dillendirir. Ancak karşı çıkışı, Radko’nun eyleminin nedenlerini, itiraza verdiği cevapla daha ayrıntılı açıklamasına imkân verir. Radko, Dimço’ya karşı planının nedenlerini açıklarken Ömer Seyfettin de “öteki”nin hangi gizli ve acımasız niyetleri taşıdığını yine onun ağzından açığa vurur. Yazarın karakteristik tavrı gayrimeşrulaştırmanın yolunu gösterir. Bunun dışında kurgu tekniğinde de dikkat çekici tarafı vardır. Ömer Seyfettin, Radko’nun kendi eylem ve söylemleriyle şahsını ve Bulgarları gayrimeşrulaştırdığı kısımlarda, başlangıçta neredeyse taraf tutmayan bir anlatım dili ve anlatıcı kullanır. Ancak eylemler şiddetini artırdıkça tutumunu terk eder. Öteki hakkında kullandığı sıfatlar, anlatıcının hangi taraftan yana olduğunu açığa çıkarır. Radko, Lale’yle karşılaştığında ise anlatıcı hikâyeyi genç kızın gözünden anlatmaya başlar. Bakış açısının değişmesiyle birlikte gayrimeşrulaştırma da daha belirgin ve kuvvetli hâle gelir.

Aynı hikâyede sonuçları maddi açıdan önem arz eden şiddet eylemleri de vardır. Böylelikle Bulgarlar’ın, Türklerin canlarını, namuslarını ve mallarını elde etmek isteyen düşman kimlikleri tamamlanır. Türk okuyucuya ise nelerin tehlikede olduğu gösterilir. Maddi araçlara yönelik şiddet, kutsal değerlere yönelik olanları da içinde barındırır:

“Serez’de Türkler çok zengindiler. Şimdi bunların kaçamayanları toplanacak, evvela işkence ile kasalarındaki ve bankalardaki paraları alınacak, sonra fidye gibi bütün mülkleri Bulgar mekteplerine verdirilecek, en nihayet hepsi vaftizlenip Hristiyan yapıldıktan sonra öldürülecekti. Bu yarım saatlik bir işti.” (Argunşah, 2007a:11)

“Beyaz Lale” hikâyesinden farklı biçimde Balkanlı kadın kimliğinin ve eylemlerinin olumsuzlandığı hikâyelerden de söz edilebilir. Bunlardan biri, yine Bulgar kahramanın öteki vasfıyla sunulduğu “Nakarat”tır. “Nakarat”ın anlatıcısı Balkanlarda görevli İstanbullu genç subaydır. İdeal asker kimliğinden çok uzaktadır, görevini ve daha da önemlisi korumakla yükümlü olduğu, hâlâ sınırlar dâhilindeki Balkan coğrafyasında yaşamaktan büyük memnuniyetsizlik duyar. Görevle gittiği köyde odasının penceresinden gördüğü güzel Bulgar kızı hayata bakışını değiştirir. İkisi arasında platonik yakınlaşma başlar. Genç kız subaya şarkıyla seslenmektedir. Genç subay Bulgarca bilmez ancak duygularının tesiriyle bunun ancak aşk şarkısı olabileceğini varsayar, hatta nakaratında ona eşlik eder. Fakat sonra anlar ki kızın söylediği, Türklere yönelik marştır ve tekrar ettiği nakaratı da “İstanbul bizim olacak!” anlamına gelmektedir. Genç subay utancı, aldanışı, vicdan azabını birarada yaşar ve hummaya tutulur. Bulgar kız Rada ise aldatan taraftır:

“Taraçadan, yalnız bana değil bütün milletime karşı savrulan o cesur, metin, o azimkâr küfrüyle teşekkür ediyordu.” (Argunşah, 2007b:67)

Rada için gayrimeşrulaştırma açık ifadelerle gerçekleştirilir. Metnin söylemi açısından bunun birkaç anlamı vardır. İlki milliyetçiliğin öteki tarafından ne kadar kuvvetle benimsendiğinin ve korkusuzca uygulandığının sergilenmesi, böylelikle aynı bilincin okuyucunun zihninde de oluşması. İkincisi ise Batı’nın aldatıcılığının kadın ve dişiliği üzerinden somutlaştırılarak alçaltılması. Bunun “ötekinin kadınlaştırılması”nın yansıması olduğu açıktır. Ötekinin yerine kadın figür konularak “erkekçe” davranmadığı, oyuna getirdiği, karşısındakinin zaaflarından faydalanarak onu küçük düşürdüğü vurgusu da yapılıdır.⁶

Gayrimeşrulaştırmayı kuvvetlendirmenin yollarından diğeri, ötekinin yani Bulgarların eylemlerinin sonuçlarının sadece belirli bir halkı etkilemediğinin belirtilmesidir. “Tuhaf Bir Zulüm” hikâyesinde bu durumu örnekleyen ifade mevcuttur:

“O da bir katliam lazım fikrindeydi. Hâlbuki bu katliama layık olan Rumlardı. Çünkü başka türlü Bulgaristan’dan çıkarılamazlardı. Nitekim sonra yapıldı. Türklere böyle kanlı muameleye hacet yoktu.” (Argunşah, 2007b:74)

Yazarın Bulgar meselesini ele aldığı diğer hikâyelerinde onların bölgedeki Rumlarla sıkı işbirlikleri zaman zaman dile getirilmiştir. (Beyaz Lale, Hürriyet Bayrakları) Hikâyelerde iki topluluk için de Türkler ortak düşmandır. Ancak amaca ulaşıldıktan sonra iki tarafın kendi arasındaki üstünlük mücadelesi başlar. Yazar alıntıda geçenlerin tümüyle -Rumlara uygulanan katliam, Kepazef’in şahsında Bulgarların, Rumların buna ‘layık’ olduklarını düşünmeleri, kayıtsızca ve kısa cümlelerle geçiştirilen “kanlı muamele- ötekinin eylemlerini hukuksuz ve

⁶ Ötekinin kadın olarak vasedilmesine hem Doğu hem de Batı literatüründe rastlandığını tespit eden Irvin Cemil Schick, bunun kimliğin kuvvetlendirilmesinin araçlarından olduğunu ifade etmektedir. Geniş bilgi için bkz. Irvin Cemil Schick, (2002), *Batının Cinsel Kıyısı*. (çev. Savaş Kılıç), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

insanlık dışı hâle getirir. Eylemlerden zarar gören sadece Türkler değildir, Bulgarlar, coğrafyadaki başka milletlere de aynı şiddeti uygulamaktadır, dolayısıyla yaptıkları mazur görülemez. Şiddet eyleminin yaygınlığına ve buna maruz kalanların fazlalığına, düşmanın olumsuz niteliklerini daha da vurgulamak amacıyla özellikle yer verilir. “Bomba” hikâyesinde Bulgar komitacıların kendi milletlerinden insanlara zulmedişlerini konu edilir. Boris ve Magda iki sosyalist Bulgar’dır. Ancak kendi ülkelerinde aradıkları sükunet ve güven ortamı yoktur. Boris gizli plan yapmış, tüm mal varlıklarını babasına sattırarak üçünün Amerika’ya kaçışını ayarlamıştır. Kaçışlarından bir gece önce üç Bulgar komitacı konuşmak üzere çağırdıkları Boris’i başını keserek öldürürler, paraları almak için geldikleri evde Magda’yı taciz ederler ve Boris’in kesik başını bırakarak paralarla birlikte evden ayrılırlar. Bunların hepsi ötekinin imajını belirginleştirme doğrultusunda eserin kurgusunu oluşturmaktadır.

3. Amaçların Gayrimeşrulaştırılması

Ömer Seyfettin’in hikâyelerinde ‘öteki’nin en belirgin amacı, Osmanlıyı Balkan topraklarından çıkararak Büyük Bulgaristan İmparatorluğu’nu kurmaktır. Bu bağlamdaki eserlerinde farklı kahramanlar, Bulgar milleti adına amaçlarını çeşitli şekillerde dile getirirler. Bunlardan en açığı “Beyaz Lale” hikâyesindeki Radko Balkaneski tarafından dile getirilenleridir. Radko için yüce amaç, eylemlerini kendi açısından meşrulaştırmaktadır:

“Genç bir kadın, karnından on beş tane düşman çıkarabilir. Bir genç kadını, yahut bir kızı öldürmek on beş düşman birden öldürmek demektir. Eğer Türkler buraları aldıkları vakit ihtiyaçlarının laflarını dinleyip hepimizi kesselerdi bugün bir Bulgaristan olacak mıydı? Biz böylece onları önümüze katıp kovalayabilecek miydik? Yanıldılar. Fırsat ellerindeyken kadınlarımızı, çocuklarımızı kesmediler. Kesilmeyen Bulgarlar, çiftleşe çiftleşe çoğaldılar, kuvvetlendiler. Merhametli, yani zayıf hakimlerinin altından kalktılar. İşte şimdi de tepesine bindiler.” (Argunşah, 2007a:15)

Söylem açısından alıntıda ilginç olan öncelikle burada kimin konuştuğunun ortaya konulmasıyla ortaya çıkar. Yazar sözü Radko’ya teslim eder görünür. Ancak burada geçen özellikle iki ifade arka planda konuşanın, kahramandan başkası olduğunu gösterir. Bunlardan ilki “çiftleşe çiftleşe çoğalmak”tır. Bilindiği gibi çiftleşmek insanın dışında hayvanlar ve bitkilerin üremesiyle ilgili bir kullanımdır. Buradaki kasıt açıktır. Yazar sözü Radko’ya vermiş görünür ama konuşan ötekini gayrimeşrulaştıran tarafı anlatıcıdır. Bu konuşma tam manasıyla Radko’ya ait olsaydı o, milletin eylemleri hakkında konuşurken hayvanlar için kullanılan bir sözcüğü tercih etmeyecekti. Ömer Seyfettin, ötekiye karşı, okuyucuda yerleşmesini istediği algıyı tesis etmek için anlatım olanaklarını kullanmaktadır. İkinci ifade “tepesine binmek” deyimidir. Tepesine binmek, kendinden daha güçsüze eziyet etmek anlamındadır. Eğer burada yine gerçekten Radko

konusuyor olsaydı, 'üstün gelmek' gibi kendi açısından daha olumlu bir eylemi tercih edecekti. Ancak burada konuşan, sözü kahramana devrettiğinde bile kendi söyleminde ısrarcı yazardır.

Radko'nun bir başka ifadesi ise şöyledir:

"Biz medeni insanlarız. Bizden hiç kimseye zarar gelmez. Göreceksiniz, prensimiz oturduğu müddet evinizden bir iğne bile kaybolmayacaktır. Bizim sayemizde Makedonya'nın İslam ve Hristiyan ahalisi katil Jön Türkler'in zulmünden kurtulacak. Herkes hakiki meşrutiyet, hakiki uhuvvet, hakiki müsavet, hakiki adalet neymiş anlayacak." (Argunşah, 2007a: 33)

Radko bu sözleri, kendisine evin kapısını açmakta tereddüt eden Lale'ye hitaben söyler. Bu noktaya kadar Radko, Serez'de adalet ve eşitlik getireceğini vaat ettiği Müslüman halkı kıyıma uğratmıştır. Dolayısıyla Lale'nin tersine, yaşananları bilen okur için ifadeler ironiktir. Yazar, Radko açısından davasının haklı gerekçeleri olan sözleri, daha önceki sahnelerle biraraya getirerek değersizleştirir. Bunlar, sözde amaçlar ve yalanlar hâline gelir. İtibarsızlaştırma bazen de kullanılan tek kelimeyle yapılır:

"İşte bir haftadır Velmeğe ormanlarında kendince mukaddes bir fikir için ölen komita papazın o cesur kızıyla aramdaki farkı düşünerek yatıyorum." (Argunşah, 2007b: 68)

Alıntıda yer alan 'kendince' ifadesi kudsiyetin anlatıcı tarafından onaylanmadığının açık göstergesidir. Buna göre davanın kutsallığı üzerinde fikir birliği yoktur, davaya sadece bazı insanlar tarafından inanılmakta ve ona uygun hareket edilmektedir. Hatta davanın boşunluğu da kolaylıkla iddia edilebilir.

Sonuç

Bu çalışmada hem gayrimeşrulaştırma şeklinde aktarılan tutumun uygulanmasına hem de Ömer Seyfettin'in biz ve öteki kavramlarına yaklaşımına dair farklı sonuçlara ulaşıldı. İlk olarak Van Dijk, gayrimeşrulaştırmada beş ayrı tekniği ayrı başlıklar hâlinde sınırlar ve sıralarken bunların farklı yapılar arz ettiği düşüncesindedir. Ancak söz konusu yaklaşımlar edebî esere uygulandığında bunların çoğu zaman iç içe geçtiği görülür. Aidiyet gayrimeşrulaştırılırken aynı cümle içerisinde eylemin ya da amaçların da gayrimeşrulaştırılması söz konusudur. Dolayısıyla edebî eserin vasfı kuramın sınırlarını esnetir ve kurmaca maddelerin içiçe geçmesine neden olur.

Bir diğer nokta Ömer Seyfettin'in yaklaşımıyla ilgilidir. Yazar, gayrimeşrulaştırmaya başvururken ağırlıklı biçimde ironik dil tercih eder. İncelenen hikâyelerin ağırlıklı kısmında söz öncelikle ötekine teslim edilmiş, görünürde onun kendini ifade etmesine izin verilmiştir. Anlatıcının da, kurgunun belirli noktasına kadar bu 'öteki' kahramanın söylemlerini desteklediği izlenimi tesis edilir. Ancak belirli noktada anlatıcı tekrar konuşma yetkisini eline alır ve neyin doğru neyin yanlış olduğunu okura ifade etmeye başlar. Bu noktaya kadar kullanılan ironik dille de, ötekine

meşruiyet iddiasını savundururken aslında bu savlarının yanlışlığını yine onun ifadelerindeki çelişkilerle gösterir.

Bu çalışmadaki temel hedef hikâyelerde gayrimeşrulaştırılan kişi, eylem ve amaçlarla ilgili bağlamın ortaya konulmasıdır. Dolayısıyla incelenen kişilerin neredeyse tamamı “öteki” vasfındadır. Ancak çalışma esnasında bu kısımları incelerken yazarın tarafını tuttuğu Türk’e karşı, söylemini de etkileyecek bir anlatım tutumundan bahsetmek gerekir. Bunlardan ilki yazarın “Nakarar” hikâyesindeki genç subayın görevine ve Balkan coğrafyasına karşı kayıtsız tutumudur. Ömer Seyfettin’in milliyetçilik etrafındaki eserlerinin sembolik anlamlara sahip olduğu, dolayısıyla şahıs kadrosunun bireyle sınırlı kalmadığı ve topluma dek uzanabilecek bir kitleye karşılık gelecek şekilde genişletilebileceği başka araştırmacılar tarafından da belirtilmiştir. Bu bakımdan genç subayın coğrafyayı vatanın parçası görmek yerine buralardan çamur ve pislik içerisindeki mekânlar şeklinde bahsetmesi dikkati çekmelidir. O, temiz ve ferah İstanbul’a özlem duyar ve erkaniharp olamadığı için kendini görev yerinde sürgün farz eder. Buna karşılık gördüğü Bulgarlarla mekânı bütünleştirir. Bulgarlar da aynı olumsuz özelliklere sahiptir ve bu yönleriyle yine subaya göre yaşadıkları yerlerle aynilemişlerdir. Rada’nın milliyetçiliği övülür, babasının da davası yanlış da olsa bir tarafla kendince kutsal yön taşımaktadır. “Beyaz Lale”de bu değinmeler daha belirgindir. Radko Balkaneski, Serez’e girip de makamını terk eden Türk kumandanının odasına girdiğinde askerliğe dair hiçbir emare göremez, burayı askerinkinden çok, yaşlı bir kadının odasına benzeter ve kendini miskinleştiren koltuktan hemen kalkar. Bu gözlemlerin hepsini “biz”e karşı yöneltilen eleştiriler kabul etmek mümkündür. Nitekim aynı hikâyede Hacı Hasan Efendi de Balkan ordularının meşrutiyeti getireceği yanılışına düşmüştür. Radko’nun karşısında tek söz edemez. Radko, Lale’yi kandırarak eve girerken Lale, onun hakkında kısmen iyi niyetlidir. Yine Radko’nun ilk işkence ettiği ve bebeğini öldürdüğü genç kadının feracesi yırtılır ve içinde alafranga takımı görünür. Yazarın bundan bahsetmesi ilk bakışta gereksiz bir ayrıntı olarak düşünülebilir. Ama Ömer Seyfettin ve söylemi göz önüne alındığında tüm bu ayrıntıları bütüncül bir mesaja ulaşmak için birleştirmek gerekir. Tüm bu hikâyelerde “biz” olgusu kurbandır ve her türlü şiddete maruz kalır. Ancak bir taraftan da yazarın kurban vasfıyla acılarını anlattığı topluluğu, farklı bağlamda, düşmanın artniyetini sezemeyişi, ona bel bağlayışı, benzemeye çalışması ve uyanamayışıyla eleştirmesi düşündürücüdür.

Kaynaça

- Argunşah, Hülya (2007a). *Ömer Seyfettin Hikâyeler 2*. İstanbul: Dergâh.
- Argunşah, Hülya (2007b). *Ömer Seyfettin Hikâyeler 3*. İstanbul: Dergâh.
- Bakhtin, Mikhail (2001). *Karnaval dan Romana*. (çev. Sibel Irzık). İstanbul: Ayrıntı.
- Eagleton, Terry (2015). *İdeoloji*. (çev. Muttalip Özcan). İstanbul: Ayrıntı.
- Oxforddictionaries.com (20 Ekim 2017)

Schick, Irvin Cemil (2002). *Batının Cinsel Kıyısı*. (çev. Savaş Kılıç). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tdk.gov.tr (20 Ekim 2017)

Thompson, John B. (2013). *İdeoloji ve Modern Kültür*. (çev. İdil Çetin). İstanbul: Dipnot.

Van Dijk, Teun A. (1981). *Studies in the Pragmatics of Discourse*. Mouton Publishers.

Van Dijk, Teun A. (1984). *Prejudice in Discourse*. John Benjamins Publishing Company.

Van Dijk, Teun A. (ed.) (1985). *Discourse and Literature*. John Benjamins Publishing Company.

Van Dijk, Teun A. (2008). *Discourse and Context*. Cambridge University Press.

Van Dijk, Teun A. (2009). *Society and Discourse*. Cambridge University Press.